

Лазуріна Наталія Петрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова
orcid.org/0000-0001-9146-3323
mail@buu-ua.com

Островська-Бугайчук Ірина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри суспільних наук
Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова
orcid.org/0000-0002-9371-0348
irina-2008_84@ukr.net

ІДЕЯ ПАНСОФІЙНОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ ПРОЕКТ ЯНА АМОСА КОМЕНСЬКОГО

В статті розкриті евристичний потенціал та методологічне значення ідеї пансофійності, як універсального філософсько-освітнього проекту Я. А. Коменського. Актуалізоване сучасне осмислення ідеї пансофійності закладеної у європейську педагогічну традицію де успішне засвоєння основ наук пов'язують із енциклопедизмом, заснованим на пріоритеті загальнолюдських цінностей.

Проаналізовано дослідження українського славіста Д. Чижевського, та чеського науковця Я. Паточки, які підкреслили виявив тенденцій епохи Бароко та Ренесансу у становлення пансофічних ідей, що тісно переплелися в «Пансофії» чеського педагога та представили його як видатного слов'янського філософа. Розглянуті дослідження сучасних українських науковців педагогічної проблематики піднятої видатним чеським філософом та педагогом, а також зв'язок ідеї пансофії із проблемами сучасної освіти.

Визначено зміст пансофійної освіти, як нової парадигми, що об'єднує різні дисципліни у цілісну систему освіти. Підкреслено значення ідеї пансофії та системи трирівневого знання у руслі євроінтеграційних процесів сучасної української педагогічної науки та практики. Тому, що закладаючи фундамент філософії Просвітництва, розвиваючи ідеї гуманізму доби Відродження, видатний педагог наполягав на універсальному характері пансофічної освіти спрямованої на всебічний розвиток особистості, досягнення нею мудрості, як усвідомлення сенсу свого існування та самовизначення у житті.

Зроблено висновок про те, що провіденціалізм великого чеського просвітника, в тому, що універсальність пансофійної освіти зливає свідомість і поведінку тих хто навчається в єдине європейське ментальне поле раціонального мислення.

Ключові слова: педагогічна ідея, пансофія, пансофічна освіта, просвітництво, провіденціалізм, філософсько-освітній проект.

Lazurina Nataliia,

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Sustained Sciences
Zhytomyr Military Institute named after S. P. Koroliov
orcid.org/0000-0001-9146-3323
mail@buy-ua.com*

Ostrowska-Bugaichuk Iryna,

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Social Sciences
Zhytomyr Military Institute named after S. P. Koroliov
orcid.org/0000-0002-9371-0348
irina-2008_84@ukr.net*

THE IDEA PANSOFII AS A PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL PROJECT JAN AMOS KOMENSKY

The article reveals the heuristic potential and methodological significance of the idea of pansophism as a universal philosophical and educational project of Y. A. Comensky. An updated modern interpretation of the idea of pansophism embedded in the European pedagogical tradition, where the successful mastering of the basics of science is associated with encyclopedism based on the priority of universal values. The research of the Ukrainian Slavologist D. Chyzhevskiy and the Czech scientist Ya. Patochka was analyzed, who emphasized the revealed tendencies of the Baroque and Renaissance eras in the formation of Pansophic ideas, which were closely intertwined in the “Pansophia” of the Czech teacher and presented him as an outstanding Slavic philosopher. The researches of modern Ukrainian scientists on the pedagogical problems raised by the outstanding stonemason, as well as the connection of pansophy with the problems of modern education, are considered.

The content of pansophical education is defined as a new paradigm that unites various disciplines into a holistic education system. Because, laying the foundations of the Enlightenment philosophy, developing the ideas of humanism of the Renaissance, the outstanding teacher insisted on the universal nature of pansophical education aimed at the comprehensive development of the personality, its attainment of wisdom, as an awareness of the meaning of one's existence and self-determination in life. It is concluded that the providentialism of the great Czech educator is that the universality of pansophical education merges the consciousness and behavior of those who study into a single European mental field of rational thinking. The significance of the idea of pansophy and the system of three-level knowledge in the course of European integration processes of modern Ukrainian pedagogical science and practice is emphasized.

Key words: pedagogical idea, pansophy, pansophical education, enlightenment, providentialism, philosophical and educational project.

Зростання інтересу до проблеми цілісності освіти, формування нової якості педагогічного мислення, пошук методологічних підвалин та орієнтирів для розроблення стратегії розвитку сучасної освіти, актуалізує дидактику Коменського як педагогіку – не тільки навчання, але й виховання. Комплексу розумового, морального, фізичного, естетичного розвитку, що закладає основи організації навчання і педагогічної психології. Сучасне осмислення ідеї пансофійності чеського філософа і гуманіста, засновника педагогічної науки Яна Амоса Коменського, зумовлено поверненням вітчизняної педагогіки в русло розвитку європейської педагогічної традиції де успішне

засвоєння основ наук пов'язують із енциклопедизмом, заснованим на пріоритеті загальнолюдських цінностей.

Видатні філософи епохи Відродження, які повернули ідеали гармонійного духовного і фізичного розвитку людини, сприяли збільшенню уваги до усестороннього розвитку людських здібностей і талантів. Але вони не розробляли та не пропонували спеціальні методи або способи виховання. Саме у часи Реформації, буржуазних революцій у Нідерландах та Англії, припала життєтворчість чеха за національністю та космополіта за світоглядом Яна Амоса Коменського 1592–1670 рр. Це один з останніх геніїв епохи Європейського Відродження, що

набагато випередив свій час, став засновником педагогіки і зробив значний внесок у розвиток Новоевропейської філософії Просвітництва. З тих часів, педагогіка отримала бурхливий розвиток та привнесла багатьох змін, але праці саме цього видатного чеського вченого складають основи цієї науки, а учіння великого філософа й по нині актуально і задіяно в освітню практику всіх сучасних суспільств. У працях присвячених питанням навчання та виховання дітей, таких як: «Материнська школа» 1632 р., «Велика дидактика» 1632 р., «Новітній метод мови» 1647 р., «Пансофістична школа» 1650–1654 рр., «Всезагальна рада по виправленню справ людських» 1662 р. та інших, окреслено велике коло педагогічних проблем, що мають свою актуальність і сьогодні. Освіта, як процес навчання на протязі всього життя, стає темою понад 250 праць видатного чеського педагога – загальна просвіта, нова школа, за переконанням Коменського, закладуть фундамент гуманізму, взаєморозуміння, солідарності у суспільстві майбутнього.

Повне видання творів видатного чеського філософа та педагога у 27 томах було здійснено в 1969 році Чехословацькою Академією наук. На жаль, до сьогодні, не здійснено перекладу праць великого педагога українською мовою, хоча сам гуманіст все життя відстоюючи ідеї рівності, у своїх працях зазначав необхідність розвитку патріотичних почуттів, любові до знання мови та віри у осяяне просвітництвом майбутнє людства. Але українські педагоги та науковці активно розробляють, окреслену Коменським, педагогічну проблематику: наукові передумови пансофії в межах гуманітарної парадигми: І. Колесникова, О. Сухомлинська, Л. Степашко та ін.; методологічні основи становлення пансофічного знання, виявлення «пансофічних тенденцій»: В. Кортгаазе, А. Вукасович ін.; зв'язок пансофії із проблемами сучасної освіти: Л. Ярощук, Ю. Кулінка, В. Меськова; коменіану в українській педагогічній історіографії: В. Лучкевич, В. Новосад.

Поняття «ідея», Я. А. Коменський використовував як задум, що визначає загальну стратегію досягнення певного результату. Тому, основним завданням нашого дослідження творчості видатного педагога є виявлення методологічного значення та евристичного потенціалу ідеї

пансофійності як універсального філософсько-освітнього проекту.

Ідея всезагальної мудрості, як принцип та закони світу, на той час, вже не була новою. Вже давньогрецькі філософи називали себе шукачами мудрості, тому, що розуміли мудрість як те, що покладено в основи світу, а пошук знань про ці основи починали з всезагальних понять (світ, людина, добро, зло). «..Геракліт і Демокріт, по-перше, розуміли не всезнання і не багатознання, а знання найголовнішого, тобто «природи речей» – вічних, незмінних, абсолютних основ усього суцього і всезагальних законів і сил, які правлять світом і визначають вчинки людини. А по-друге, мудрість – це не тільки знання найголовнішого, а й досконале життя, яке можливе тільки на основі такого знання (Новосад, 2019, с. 88). Поняття пансофія у містичному сенсі, активно використовували у своїх філософських творах мислителі епохи Середньовіччя. В містичному розумінні, як божественна мудрість, поняття пансофія стає також науковою категорією філософії пантеїзму Відродження і Нових часів. «У цей період були видані присвячені пансофії праці Теофіла Швейгхартса, німецького філософа-містика Якова Беме, вчителя Коменського І. Г. Альштеда, лікаря і філолога Петра Лауренберга, Йогана Валентина Андрее, про якого Коменський писав, що від нього він запозичив усі першопочатки своїх пансофічних роздумів і що саме він передав йому ідею пансофії не як утаємниченого «алхімічного» знання, а як проект виправлення всього людського світу» (Новосад, 2019, с. 89).

«Пансофія» Коменського стала самостійною філософською системою, головним змістом якої, дуже далеким від містичного розуміння пансофії як утаємниченого знання, стало розповсюдження просвіти, створення оновленої культури, що відносить його до фундаторів доби Просвітництва. Саме через просвіту, за Коменським, можливе досягнення всезагальної злагоди між окремими людьми і народами. Знання про пануючу у світі всезагальну гармонію, усвідомлення цього знання через освіту та виховання усіма людьми, створить умови для взаємодії при розбудові всезагальної злагоди та миру.

Упорядкування, взаємозв'язок всіх людських помислів, слів і дій – є сенсом всезагальної

мудрості і тому, такому впорядкуванню повинна послужити єдина, всеохоплююча, ясна й істинна книга – зібрання всієї людської мудрості. Коменський, конкретизуючи задум своєї книги, писав: «Таку книгу... хочу я скласти, яка заміняла б собою всі скарбниці всезагальної освіти. В ній не повинно бути пропущене нічого істотного, і читання цієї книги саме по собі повинно наповнювати розуми мудрістю. Все це завдяки тому, неперервній чіткій взаємозалежності, все виводиться зі своїх власних коренів, зі своєї власної істоти, і кожна річ виявляється тою самою, якою вона названа, і представляється саме такою, якою вона є насправді. Бо все [в цій книзі] обумовлено самою незмінною і внутрішньо зв'язаною істинною сутністю речей. Все це, однак, – у стислому вигляді, бо призначене служити для короткого і швидкоплинного життя. Все – в доступній формі, бо повинно вносити в розуми світло, а не сутінки. І все – в його внутрішній цілісності і обґрунтованості, через безперервний причинно-наслідковий зв'язок, оскільки ми маємо потребу в твердо встановленій істині, а не в надуманих поглядах» (Новосад, 2019, с. 96).

Пансофія – це синтез та єдність усіх знань про світ та умова становлення цілісного світорозуміння. Як складна, багатоаспектна категорія, у педагогіці вона об'єднує у собі цілісний образ світу та обґрунтування шляхів його досягнення. Вчення про всезагальну мудрість єдиного і неділимого світу, і наука про світ загалом, яка відтворює його універсальну єдність і злагодженість. Пансофія базується на трьох книгах Бога: створеному ним світі, людському розумі і Писанні та є поєднанням божественної і людської мудрості. Мудрості, що підносить людину до Бога, світлі, що відкривається у людському розумі. Світлі, що допомагає долати безлад і плутанину у особистих та суспільних справах, досягати злагоди у взаємодії з іншими, просто бути щасливою та здоровою душею та тілом людиною. Отже, ідея пансофійності, як всеохоплюючої мудрості, що розвинув Коменський у своїх педагогічних працях, орієнтувала педагогічну науку та практику на формування цілісного образу світу.

Науковиця Віра Новосад, досліджуючи творчу спадщину Коменського, виділяє декілька етапів становлення концептуального ядра ідеї пансофійності у його працях: становлення

пансофічної ідеї у ранніх працях Коменського «Лабіринт світла і рай серця» та «Енциклопедія загальної мудрості»; формування «пансофічного лексикону» як категорійного апарату пансофічної освіти у «Передвіснику загальної мудрості» та методу досягнення пансофічного знання – «Велика дидактика», «Аналітична дидактика»; виклад педагогічного аспекту ідеї пансофійності, обґрунтування вчення про «триступеневе знання» у «Пансофії» – третій частині «Загальної поради про виправлення справ людських»; розвиток концептуально-змістовного і методичного аспектів пансофічної ідеї в підручниках, книгах, адресованих учителям – «Фізика», «Світ у картинках», «Пансофічна школа», «Похвала істинному методу» (Новосад, 2019, с. 3–4).

У «Пансофії» обґрунтовано тезу про три сходинки до пансофічного знання – «емпіричного, епістемічного, евристичного». Трирівнева структура пансофістичного знання спирається на три світоглядних питання: «Що це є?», «Завдяки чому усе це виникло?», «Для чого все призначено?». Перше питання зумовлює пізнання суспільного та особистого у житті, що в свою чергу визначає цілі та завдання подальшої освіти. Друге питання підштовхує до відбору вузькоспеціальних знань, їх взаємного перетину з гуманітарними науками. Третє питання це пошук шляху поєднання навчання з вихованням, бо науки повинні сприяти становленню людини і розвитку життя загалом. Або, як писав відомий український славіст Д. Чижевський, який приділяв велику увагу творчій спадщині Каменіуса: «Універсальна мудрість Я. А. Коменського, розкривається крізь призму системного аналізу пізнавального потенціалу людини, відображеного у його трьох «сходинках мудрості» – теорії (правила пізнання оточуючого світу), практиці (вміння з'ясувати сенс діяльності, скласти з частин єдине ціле), хресисі (застосування засвоєного знання)» (Лучкевич, 2009, с. 83). У еміграції, працюючи в архівах бібліотеки міста Галле, Д. Чижевський знайшов твір Коменського «Загальна порада для виправлення справ людських», рукописи якого вважалися назавжди загубленими. Займаючись вивченням та підготовкою до друку цього твору, особливо цінував частину цього твору – «Пансофію» – або, за його визначенням, намаганням «відновити єдність європейської культури» у часи релігійних воєн тієї доби, розколу

західного християнства та важких років тридцятирічної війни. Український науковець одним з перших відмітив, що у пансофічних ідеях чеського педагога концентрується увага на створенні зв'язку між знаннями та загальнолюдськими цінностями, а також між формуванням життєвого шляху окремої особистості, та одночасно єдиного вірного методу вдосконалення суспільних відносин. «Я. А. Коменський створює систему універсального, комплексного виправлення світу та суспільства, яке є єдиним для різних народів і різних країн. Слід відзначити, що у своїй розвідці Д. Чижевський, насамперед, об'єктивно проаналізував філософські погляди Я. А. Коменського крізь призму дослідження становлення його пансофічних ідей, виявив притаманні риси епох Бароко та Ренесансу, що тісно переплелися в «Пансофії» чеського педагога та представив його як видатного слов'янського філософа» (Лучкевич, 2009, с. 85).

Закони педагогічної науки, на думку чеського вченого, тісно пов'язані із законами природи. Як невіддільна від природи її часточка, людина підлягає дії природних законів. Коменський пропонував уважно придивитися та запозичувати з них все необхідне для організації процесу навчання та виховання. Порядок організації шкільних занять, врахування вікових особливостей – принципи, які були запропоновані саме тому, що враховують природу людини. Навіть талант педагога, Коменський окреслював, як природне покликання, яке особистість повинна розвивати в собі, а суспільство створювати умови для його розвитку.

Закладаючи фундамент філософії Просвітництва, розвиваючи ідеї гуманізму доби Відродження, видатний педагог наполягав на універсальному характері пансофічної освіти спрямованої на всебічний розвиток особистості, досягнення нею мудрості, як усвідомлення сенсу свого існування та самовизначення у житті. «Все відбувається шляхом саморозвитку, насилля не властиво природі речей», – написано на фронтописі «Великої дидактики». Закономірності педагогічного процесу, за Коменським, складають основу педагогічної практики, яка забезпечує ґрунтовну освіту, в результаті якої особистість є носієм знань, навичок та стає здатною до духовного самовдосконалення та саморозвитку.

Найважливішою справою свого життя чеський педагог уважав створення нового універсального підручника та навчального курсу «Пансофія»: «Таку книгу, повторюю, хочу я скласти, яка заміняла б собою всі скарбниці всезагальної освіти. У ній не повинно бути пропущено нічого істотного, і читання цієї книги саме собою повинно наповнювати розуми мудрістю. Усе це завдяки тому, що речі представлені в ній у неперервній, ясній і чіткій взаємозалежності, усе виводиться зі своїх власних коренів, зі своєї власної істоти, і кожна річ виявляється тією самою, якою вона названа, і представляється саме такою, якою вона є насправді. Бо все в цій книзі обумовлено самою незмінною і внутрішньо зв'язаною істинною сутністю речей. Усе це, однак, – у стислому вигляді, бо призначене служити для короткого і швидкоплинного життя. Усе – у доступній формі, бо повинно вносити в розуми світло, а не сутінки. І все – у його внутрішній цілісності і обґрунтованості, через безперервний причинно-наслідковий зв'язок, оскільки ми маємо потребу у твердо встановленій істині, а не в надманих поглядах» (Новосад, 2019, с. 96). Отже, пансофічне знання визначається чеським вченим, як «мистецтво жити», у цілісному але змінному світі, уміння відрізнити у ньому «потрібне від непотрібного», формування багатомірності думки. Це стає методологічним принципом реалізації ідей пансофічності у практиці педагогічної діяльності.

Різні аспекти пансофічної ідеї, що орієнтована на формування цілісного образу світу і людини, відбиті практично в усіх педагогічних працях Коменського. Його педагогічна спадщина розвивалася як єдина і цілісна система де різні аспекти ідеї пансофічності розроблялися паралельно. «Дослідження генези ідеї пансофічності слугувало підґрунтям визначення основних етапів розвитку пансофічних ідей у педагогічній спадщині Я. А. Коменського, а саме: становлення концептуального ядра пансофічної ідеї у ранніх працях Я. А. Коменського «Лабіринт світла і рай серця» та «Енциклопедія загальної мудрості»; формування «пансофічного лексикону» як категорійного апарату пансофічної освіти Я. А. Коменського у «Передвіснику загальної мудрості» та методу досягнення пансофічного знання («Велика дидактика», «Аналітична дидактика»); виклад

педагогічного аспекту ідеї пансофійності, обґрунтування вчення про «триступеневе знання» в «Пансофії» – третій частині «Загальної поради про виправлення справ людських»; розвиток концептуально-змістовного і методичного аспектів пансофічної ідеї в підручниках, книгах, адресованих учителям («Фізика», «Світ у картинках», «Пансофічна школа», «Похвала істинному методу» та ін.)» (Новосад, 2019, с. 79). «Всезагальна рада з виправлення справ людських» Я. А. Коменського – це фундаментальна праця, яка складається з семи частин: Панегерсії (всезагального пробудження), Панавгії (всезагального освічення), Пансофії (всезагального впорядкування світу), Пампедії (всезагальної культури розуму), Панглотії (всезагальної культури мови), Панортосії (всезагального перетворення).

Об'єктом Пансофії як науки є весь світ речей, але цей світ речей суворо впорядкований, та закономірний, що виключає будь-який суб'єктивізм у його розумінні. Структурованість світу є передумовою структурованості знання. Так само як єдиний і однаковий для всіх світ об'єктивних речей, так і знання повинно бути єдине й однакове для всіх. Нарешті, в поняття пансофії входить поняття такого «порядку» (як всезагального зв'язку речей), в якому кожна річ має одне, і тільки одне, властиве їй місце. Увесь світ, усе людство, все оточуюче людину з дитинства життя повинні бути її школою. «...сподіваюся, – писав просвітник, – що всю сукупність пізнаваного можна вибудувати в ДРАБИНУ СВІТУ, споруджену для розумного огляду так, що кожен власник здорового розуму і неушкодженого почуття зможе в поступовому сходженні прийти від первинного до останнього, від нижчого до вищого і, безперечно, знайти все, де б то не було існуюче...» (Новосад, 2019, с. 97).

На «першій сходинці» (щаблі) «Пансофії» розкривається світ можливості, або ідеальний світ, або основа всієї пансофії, в ньому так чи інакше коріняться всі можливі ідеї всіх, які існують, речей. Це світ основа та ключ до розуміння того про що йде мова в інших «створених світах або світах здійсненої ідеї».

На другій сходинці людина осягає Бога, як світ вічної дійсності та джерело розуму. «... людина має з Богом усе спільне – буття, життя, відчуття, розуміння, – то в неї є спорідненість

з Богом, від якого вона все це одержала. А оскільки те ж отримали інші створіння, то і з ним має спорідненість, тобто вони її побратими. При всьому тому, оскільки вона володіє сукупно всім, чим інші створіння володіють роздільно..., то вона знає себе вище всіх за своєю достоїнстю, оскільки вона найповніша за складом, воістину *microcosmos* і *microtheos* – і в цьому розумінні навіть вище янголів, разом з якими вона володіє думкою, волею і здібностями, тому що янгол теж може називатися і називається малим богом, але не може бути названий мікрокосмом...» (Новосад, 2019, с. 100).

На третьому щаблі світ розумоосяжних ангельських сутностей і чуттєвий матеріальний світ. За Коменським – цей світ утворюється шляхом матеріалізації ідей божественного розуму. «Так світ одвічно існував у божественному розумі як у своєму материнському лоні; потім він сформувався актуально, але у тому ж материнському лоні навколо престолу величі; нарешті, він розгорнувся відкрито і став видимим світом» (Новосад, 2019, с. 100).

На четвертій сходинці «Пансофії» представлено світ матеріальний, тілесний. Тілесний світ – створений для людини як школа її богопізнання. Вершиною всього матеріального світу є людина, яка володіє свободою. «Людина трояко вивищується над тваринами: розумом, мовою і свободою до чого завгодно дії; але вища відмінність від них полягає в її абсолютній свободі вибору, не пов'язаній необхідністю робити скоріше одне, ніж інше» (Новосад, 2019, с. 103).

П'ята сходинка – це світ мистецтва, створений людиною світ, як у спробі наслідування Божественного творіння. Разом із світом моральним і світом духовним є результатом людського сходження до Бога. Найскладнішим з мистецтв є мистецтво виховання людини, головним в якому є її навчання. Мистецтво життя включає в себе збереження життя, «тобто витрачання його тільки на важливе; бо ж якщо бережливість по праву входить у мистецтво багатіти, то і життєва бережливість – теж мистецтво. «Насправді, хто не досягає життєвої зрілості, або зовсім не задумується про сутність життя, або лінивий у роздумах про це, той готується почати жити, але так нічого не починає і не живе: знаходиться тут на землі і не знає навіщо, відходить і не знає куди. Жалюгідна картина!»

(Новосад, 2019, с. 103). Тут також розглядається мистецтво вчитися, яке Коменський називає матетикою, і мистецтво навчання – дидактику, метою якої, за його словами, є навчати досконало, а саме надійно, швидко, захопливо; засобами – постійні приклади, наставляння, вправи; способами їх застосування, які роблять навчання надійним (уведення цих засобів усіх у сукупності, в належному порядку, дієвим чином), швидким (турбота про те, щоб наставлянь було мало, прикладів було багато, практика була безперервною), захопливим (забезпечення того, щоб викладення було прозорим, примус м'яким і не набридливим).

На шостій сходинці «Пансофії» знаходиться світ найвеличнішого мистецтва – етики. Коменський дає їй визначення, як мистецтву панування над собою, а людська розсудливість складає її фундамент. Пізнання людиною своєї тваринної, розумної і духовної (божественної) природи, яка завдяки своїй складності і рухливості потребує постійного самоуправління волею і афектами, навичками, схильністю до отримання задоволень. Людина, яка вмє розважливо керувати собою, є ковалем своєї долі. Крім того, тільки така людина здатна керувати іншими, не застосовуючи примусу та покарання. Так і в організації школи педагоги можуть управляти навчанням спираючись на схильність дітей до товарищескості, згуртування. Коменський поширює чесноту розважливості навіть на політику, як мистецтво управління державою, де найкращими правителями виявляються ті, хто управляє державою не нехтуючи жодною сферою суспільного життя та схильні до вирішення політичних проблем мирним шляхом. Досконалість морального світу, на думку педагога, досягається повнотою (не випадковістю) добродійностей, щирістю, розважливістю та сталістю цих якостей.

На восьмій сходинці знаходиться духовний світ – світ Писання. Писання це дерево життя, спілкування з Богом в якому людина піднімається від страху до розважливості і мудрості. «Засоби або знаряддя спілкування з Богом – віра, любов і надія. Зв'язок між Богом і людиною відновлюється через єдину боголюдину – Христа. Досконалість Христа не може не вести до оновлення і відродження людства, як обіцяно Писанням; для цього необхідна не тільки божественна праця, а й наша співпраця.

Запорукою оновлення і відродження людини може стати тільки досконала релігія» (Новосад, 2019, с. 105).

Отже, саме драбиною сходження до Бога, називає Коменський вісім сходинок пізнання світу, зведенням універсального знання і стійким мірилом істини речей. Філософ створив звернений до всього людства всеохоплюючий просвітницький твір про шляхи реформування людського суспільства на нових засадах, надаючи в цьому особливо великого значення освіті і вихованню молоді. Сам видатний педагог називав її духовним храмом, який вмістить «всі країни, племена, народи і мови» і перебуде навіки непорушним. Водночас, пансофія призначена для здолання плутанини, яка панує нині в школах, державі, церкві; плутанину в бібліотечній справі; безлад у веденні повсякденних справ. Вона смілива критика всієї застарілої системи управління суспільними справами, яка гальмує розвиток суспільних відносин. Зокрема в школі, за Коменським, неповнота методу та «рабський» спосіб організації занять – головна причина складності засвоєння знань. Механічне заучування дає такі знання, які не складаються у систему, не дають можливості творчо розвиватися. Тому саме пансофія надає можливості осягати світ божественного творіння та світ людського таланту, без сліпого копіювання думки авторитетів. «Панавтогносія» (цілковите пізнання себе на основі пізнання Бога і світу) як плід пансофії пробуджує людину до постійної самозвітності, самоузгодження з іншими людьми і зі світом, повернення всього на світі до досягнення кінцевого блаженства. «Панавтономія», другий плід пансофії, дозволяє людині покладатися тільки на своє почуття, розум і волю, на речі світу і на Бога, забезпечуючи їй таким шляхом повну свободу. «Панавтократія», третій плід пансофії, дозволяє людині спокійно і впевнено володіти собою. «Панавтаркія», четвертий плід пансофії, дозволяє людині як малому богові в усіх сферах свого існування цілком вдовольнятися собою. «Пампедія», п'ятий плід пансофії, вказує доступний і дієвий шлях вирощування розумів усіх людей у злагоді. «Панглоттія», шостий плід пансофії, допоможе так удосконалити мови світу, що всі жителі землі зможуть розмовляти між собою, розуміти один одного, приходити до взаємної згоди і жити між собою у солодкій гармонії. «Панортосія», сьомий плід пансофії, виправить

від помилок і перетворить філософію, політику, релігію, возвів їх до настільки очевидних першопочатків, що азіати, європейці, африканці і американці зможуть, відклавши ненависть, досягти єдності. Всеєднання, восьмий плід пансофії, об'єднає людей через створення Єкуменічної ради народів, яка, розібравши, доповнивши і утвердивши книгу «Пансофія» (в якості канону для розуміння трьох божих книг), визначивши для кожного народу його долю у справі всезагального відтворення, навечно закріпить виправлені норми людського існування. Єкуменічна рада народів навечно покінчить з розбратом, утвердивши єдність у необхідному, свободу в необов'язковому, любов у всьому. Правильно облаштована пансофія, за словами Я. А. Коменського, стане «універсальною алхімією», золотим мистецтвом, яке день за днем збільшуватиме пансофічне світло.

Ідеї пансофічної освіти великого мислителя і педагога складаються у філософсько-освітній проєкт, що закладається у основи педагогіки як науки.

Головний зміст і мета пансофічної освіти найбільш детально були викладені Коменським у четвертій частині «Всезагальної ради» під назвою «Пампедія» (Всезагальне виховання) «Пампедія, – як відзначав чеський мислитель, – є універсальне виховання всього людського роду» (Новосад, 2019, с. 117). Головна її вимога полягає в тому, щоб навчалися всі, всьому і всебічно. «Три незвичайні речі хочемо ми порадити...: привести до всебічної культури (1) всіх, (2) в усьому, (3) в ім'я всезагальної просвіти. Всіх: тобто народи, стани, сім'ї, кожну людину без усякого виключення. (...). У всьому: тобто у всьому тому, що може зробити людину мудрою і щасливою. Що ж це таке? Це чотири речі (1) турбота про майбутні справи; 2) мудрість у справах нинішніх, з тим щоб все здійснювалося тільки надійними шляхами; 3) прагнення до злагоди без насильства і примусу; 4) узгодженість, упорядкованість і систематичність усього, здійснюваного нами, навіть найменшого» (Новосад, 2019, с. 117). Далі мислитель зазначає: – «... пампедії можна дати й іншу назву: вона просторий шлях до осяяння світлом пансофії людських розумів, слів і дій, або мистецтво вселяти розважливність у розуми, мови, серця і руки всіх людей» (Новосад, 2019, с. 118). Отже, Пансофію мислитель

подає як поєднання всіх наук і мистецтв, системі наукових знань заґрунтованих людським досвідом.

Дослідник спадщини Коменського чеський філософ та педагог Я. Паточка вважав, що пансофічні ідеї в педагогічній науці і практиці представлені певними взаємопов'язаними принципами. А саме: ідея троїчності раціонального, емоційного та інтуїтивного знання, сприяє розвитку принципу міждисциплінарності педагогічного знання; принцип діалогічності розкриває пансофічний характер міждисциплінарності, яка покликана стати основою діалогу між науками; принцип багатовимірності сприяє формуванню ціннісної вертикалі теорії і практики педагогічної діяльності; принцип метафоричності взаємообумовлює сумісність термінів та теорій різних дисциплін, сприяє формуванню цілісного образу світу. Відтак, «посіяна у всьому троїчність, – робить висновок Коменський, – є як у речах, так і в наших уявленнях (так само, як і в музичному співзвуччі) – вічний корінь вічної гармонії» (Ярошук, 2020, с. 39–40).

Головні ідеї пансофійності реалізовувалися Я. А. Коменським у створюваних ним навчальних закладах (пансофічних школах) у яких великий педагог ставив і досягав основних цілей пансофічної освіти: розвитку природних здібностей, вдосконаленню мовлення та вивчення мов, розвитку моральності людини, як основи закладання моральності суспільства. Практична спрямованість ідеї пансофійності, за Коменським, направлена на формування пансофічного знання як «мистецтва жити», «навчитися відділяти потрібне від непотрібного» – самостійного, свідомого формування життєвого шляху людини. Це педагогічний процес, гуманістична мета якого направлена на розвиток природних здібностей і формування ціннісно-спрямованої діяльності талантів молоді. Результат такого педагогічного процесу – це особистість як самість. Свобода розвитку такої особистості необхідно забезпечена рівними для всіх вихованців можливостями та «ненасильницьким» педагогічним впливом.

Отже, ідея пансофійності, закладена в основи педагогіки як науки великим чеським просвітником Я. А. Коменським, стає у нього універсальною наукою про світ у цілому. Вона відтворює його внутрішню структуру

і впорядкованість, розкриває універсальну єдність і злагодженість світу. Провідною метою пансофічної освіти стає розповсюдження всезагальної мудрості. Мудрості, без якої, на думку видатного педагога, не можлива гармонізація відношення людини до Бога, до світу і самої себе, а також досягнення злагоді в суспільстві. Пансофічна освіта спрямована на всебічний розвиток людини, має універсальний характер, тобто дає ті знання які необхідні у житті. Її головним завданням є досягнення мудрості, яка надає усвідомлення сенсу і мети життю тобто, можливості свідомого самовизначення людини. Провіденціалізм та універсалізм пансофічної освіти, не тільки в тому, щоби дати ясні і чіткі

знання з усіх галузей науки, а в тому, що така універсальність зливає свідомість і поведінку в одне і формує єдине європейське ментальне поле раціонального мислення.

Підсумовуючи наше дослідження ідеї пансофічності як філософсько-освітнього проекту Я. А. Коменського треба ще раз зазначити, що незгасаючий інтерес до історико-педагогічного знання заґрунтованого філософією просвітництва, визначається характерним для сучасної педагогіки зростанням інтересу до проблеми цілісності освіти та пошуку методологічних орієнтирів для розроблення стратегії розвитку сучасної української освіти в процесі її інтеграції з європейським освітнім простором.

Список використаних джерел:

1. Кортгаазе, В. (2005). Від Меланхтона до Коменського і Чижевського. – Дрогобич-Київ: Коло. 380 с.
2. Лучкевич, В. (2009). Дмитро Чижевський – дослідник невідомої педагогічної спадщини Я. А. Коменського. Житомир, *Вісник ЖДУ імені Івана Франка*. № 46. С. 83–87.
3. Новосад, В.П. (2019). Розвиток ідей про пансофічну освіту Яна Амоса Коменського у сучасній педагогіці : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Мукачівський державний університет. Мукачево. 231 с.
4. Чижевський, Д. (2005). Як я шукав рукописи «PANSOPHYIE». Філософські твори. Т. 3. Київ : Смолоскип. С. 201–207. 456 с.
5. Ярошук, Л. Г. (2020). Коменіана в курсі історії педагогіки. Запоріжжя. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах: *Збірник наукових праць КПУ*, Вип. 68. Т. 1. С. 39–43.

References:

1. Korthaaze, V. (2005). Vid Melankhtona do Komenskoho i Chyzhevskoho. – Drohobych-Kyiv: Kolo, 380 s. [From Melanchthon to Comenius and Chizhevsky – Drohobych-Kyiv: Kolo]. 380 p. [in Ukrainian].
2. Luchkevych, V. (2009). Dmytro Chyzhevskiy – doslidnyk nevidomoi pedahohichnoi spadshchyny Ya. A. Komenskoho. [Dmytro Chyzhevsky – a researcher of the unknown pedagogical heritage of J. A. Comenius. Zhytomyr, Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Zhytomyr, № 46. 83–87 p. [in Ukrainian].
3. Novosad, V.P. (2019). Rozvytok idei pro pansofichnu osvitu Yana Amosa Komenskoho u suchasni pedahohitsi : dys. kand. ped. nauk : 13.00.01 / Mukachevo, Mukachivskiy derzhavnyi universytet. 231 s. [Development of ideas about pansophic education of Jan Amos Comenius in modern pedagogy: Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.01 / Mukachevo State University. Mukachevo] 231 p. [in Ukrainian].
4. Chyzhevskiy D. (2005) Yak ya shukav rukopysy “PANSOPHYIE”. Filososfski tvory. T. 3. Kyiv: Smoloskyp, S. 201–207., 456 s. [How I searched for the manuscripts of “PANSOPHYIE”. Philosophical works.] T. 3. Kyiv: Smoloskyp, Pp. 201–207, 456 p. [in Ukrainian].
5. Yaroshchuk L. H. (2020) Komeniana v kursii istorii pedahohiky. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnikh shkolakh : Zbirnyk naukovykh prats KPU. Zaporizhzhia, Vyp. 68. T. 1. S. 39–43. [Comenius in the course of history of pedagogy. Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools: Collection of scientific papers of the KPU.]. Zaporizhzhia, Issue 68. VOL. 1. Pp. 39–43 [in Ukrainian].